

Саветчук Н.М.

*викладач, Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»*

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ТА СУДОВА ПРАКТИКА У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

В юридичній науці існує чимало визначень поняття «судовий прецедент», що свідчить про багатозначність та проблематичність у тлумаченні даної категорії. Зокрема, О. Ф. Скакун вказує, що судовий прецедент – це правотворчий акт, який за умов відсутності нормативно-правової регламентації приймається судовим органом у результаті вирішення конкретної юридичної справи й містить у своїх приписах казуальну норму права, якій надається загальнообов'язкове значення під час вирішення подібних справ у майбутньому [6]. На думку О. В. Петришина, судовий прецедент – це рішення суду в конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ [8, с. 115]. Аналізуючи природу досліджуваного явища крізь призму філософії права, Н. А. Гураленко вказує, що під судовим прецедентом слід розуміти сформований на попередньому досвіді пізнання за допомогою раціонально-інтуїтивного стилю юридичного мислення результат правотворчої діяльності одного з вищих судів, що містить обов'язкове правоположення, яке конкретизує, доповнює чи заміняє нормативне регулювання певних суспільних відносин і слугує підставою для подальшої правореалізаційної діяльності [1, с. 15].

Судовий прецедент як основне джерело права існує в рамках системи англо-американського права. Своєю чергою, для романо-германської правової сім'ї, до якої належить і наша держава, загальновизнаною та ключовою формою права є нормативно-правовий акт. Водночас, незважаючи на відсутність в законодавстві України легального визначення судового прецеденту, певні ознаки «прецедентності», зразковості судових рішень судів

вищої інстанції все ж проникають і у національну правову площину. Зокрема, у зв'язку із прийняттям та набранням чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. було істотно змінено функціонування національної судової системи. З-поміж іншого, у ч. 5,6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» законодавець декларує, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [5]. Також усі процесуальні кодекси містять аналогічну вимогу щодо врахування висновків Верховного Суду як своєрідної інструкції із застосування конкретних правових норм.

Не слід забувати, що одним з різновидів судових прецедентів у правовій доктрині виділяють прецедент-тлумачення (правороз'яснювальний, правотлумачний прецедент). Так, Верховний Суд, виходячи з обставин конкретної справи, суті спірних правовідносин і змісту позовних вимог, надає зразок тлумачення нормативного припису. Як зазначає науковець та суддя Верховного Суду Д. Гудима цей зразок згідно з принципом *stare decisis* («стояти на вирішеному») є обов'язковим для врахування судами нижчих рівнів при вирішенні аналогічних справ. Слід також погодитись із тезою автора про те, що у такому випадку Верховний Суд, даючи звужувальне або розширюване тлумачення нормативного припису, створює нове правило, яке раніше в такому вигляді формалізоване не було. Більше того, елементи судової нормотворчості можуть бути зафіксовані у постановах Верховного Суду щодо вирішення юрисдикційних конфліктів. Так, за відсутності в законі чіткої вказівки, до юрисдикції якого саме суду належить вирішення певного спору, Велика Палата Верховного Суду у висновку щодо застосування нормативного припису

фактично створює правило про те, в якій юрисдикції суди мають вирішувати аналогічні спори [7]. До правотлумачних прецедентів також можна віднести рішення Конституційного Суду України (надалі – КСУ) щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також законів України (такими повноваженнями КСУ був наділений до набрання чинності нового закону у 2017 р.). На думку Є. В. Черняк, такі рішення володіють ознаками, які характеризують даний вид прецедентів, а саме: багаторазовість використання; мають загальнообов’язковий характер; містять положення, яке підтверджує зміст правової норми або роз’яснює її зміст та офіційно публікуються [10, с. 37].

Поряд із поняттям «судовий прецедент» у доктрині зустрічаємо також категорію «судова практика». А. І. Дрішлюк зазначає, що термінологічно поняття «прецедент», як правило, використовується дослідниками, якщо йдеться про країни «загального права», а «судова практика» – щодо романо-германської сім’ї права. Утім змістове навантаження, яке в доктрині континентального права вкладається в поняття «судова практика», докорінно відрізняється від поняття «судовий прецедент» в англосаксонському праві, оскільки, на думку вчених, ці юридичні явища виникли й розвивалися в різних умовах історико-правового середовища [2, с. 73]. Слід погодитись із такою позицією, зважаючи на те, що судова практика і судовий прецедент це різні правові категорії, які не слід використовувати як взаємозамінні терміни-синоніми. Судова практика вказує на сформовані судами загальні положення у вигляді правил, принципів, вказівок і визначень, які мають певну міру обов’язковості. Судова практика – це діяльність усіх судів загалом, а не лишень вищих судів [4, с. 13]. Також на відміну від судового прецеденту судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення. Тому якщо щодо судового прецеденту зовнішньою формою його закріплення є конкретне судове рішення, на яке можна посилатися, то судова практика такої форми зовнішнього закріплення немає [9, с. 61]. В цьому контексті слід відзначити, що Пленум Верховного Суду за результатами аналізу судової

статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ [5].

На відмінність правової природи судової практики та судового прецеденту вказує також і В. І. Завидняк. Автор відзначає, що по-перше, судова практика відображає процес (динамічний аспект) або результат юрисдикційної діяльності (статичний аспект) судових органів. По-друге, судова практика – це завжди показник діяльності суддів (правозастосування, правотворчості, тлумачення права) [3, с. 165].

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що для судового прецеденту та судової практики характерними є специфічні особливості, які вказують на те, що все ж не можна ставити знак рівності між цими поняттями. Для судового прецеденту притаманним є те, що він, як правило, приймається судами вищої ланки та створює нову норму права або тлумачить існуючу. Натомість судова практика твориться судами усіх інстанцій і являє собою сукупність судових рішень з певної категорії справ.

Список використаних джерел

1. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ; Львів. 2009. 21 с.
2. Дрішлюк А.І. Про визначення місця судового прецеденту в системі джерел цивільного права України. *Університетські наукові записки : часопис Хмельницького ун-ту управління та права*. 2005. №3. С.72-75.
3. Завидняк В. І. Співвідношення понять «судовий прецедент» і «судова практика». *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 162-166.

4. Ніколенко Н. М. Щодо визначення судового прецеденту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 27. Том 2. С.11-15.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. URL: https://pidruchniki.com/1519080843084/pravo/pravoviy_zvichay#42
7. Суддя ВС Дмитро Гудима про український прецедент у судовій практиці. URL: https://protocol.ua/ru/suddya_vs_dmitro_gudima_pro_ukrainskiy_pretsedent_u_sudoviy_praktitsi/
8. Теорія держави і права: підручник / за ред. О.В.Петришина. Харків: Право,2015. 368с.
9. Хаустова М. Г., Подорван О. О. Судовий прецедент і судова практика. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 60-62.
10. Черняк Є.В. Прецедент тлумачення правової норми в діяльності Конституційного Суду України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2003. № 200. С. 36-40.